

IETS OVER DE BEOEFENING VAN REGIONALE EN LOKALE GESCHIEDENIS

w. jappe alberts

Dr. W. Jappe Alberts is emeritus hoogleraar in de Interregionale Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Wat is regionale en wat is lokale geschiedenis? Het eenvoudigste antwoord luidt: regionale of gewestelijke geschiedenis is de historie van een landstreek van min of meer beperkte omvang, bij voorbeeld van een provincie of van een deel daarvan. Lokale geschiedenis is de historie van een stad of van een dorp en van de naburige omgeving daarvan. Deze landstreken, steden, dorpen en plattelandsdelen, objecten van de regionale en lokale geschiedbeoefening, vormen historische eenheden, die op zich zelf en om zich zelf bestudeerd kunnen worden.

Evenals in andere landen zijn er ook in Nederland delen van het land, steden en dorpen aan te wijzen die een eigen, in belangrijke mate zelfstandige geschiedenis hebben. Deze geschiedenis, die uiteraard niet ontbloeit is van relaties met andere landstreken, steden en dorpen, is sedert het begin van de zestiende eeuw min of meer schuil gegaan achter wat we zouden kunnen noemen de algemene Nederlandse geschiedenis dat wil zeggen: de geschiedenis van de Republiek der Verenigde Nederlanden en de historie van het Koninkrijk der Nederlanden. Vóór circa 1550 staat echter de historie van de afzonderlijke gewesten, Holland en Zeeland, Utrecht, Gelre, Overijssel, Friesland, Groningen en Drenthe, alsmede de Noordbrabantse en Limburgse gebieden en van verscheidene steden en dorpen, op de voorgrond. De historicus van deze onderdelen, die na 1800 in het Koninkrijk der Nederlanden verenigd worden, begint in vele gevallen in de oudste tijden, lang vóór er sprake is van een naar eenheid groeiend gebied: de Nederlanden.

Maar ook na het midden van de zestiende eeuw hebben de hiervoor bedoelde onderdelen hun eigen geschiedenis naast die van het geheel dat zij gaan vormen. Ook na 1800 gaan de gewestelijke en de lokale geschiedenis door, al is het dan ook niet zo zeer op het terrein van de politiek als wel vooral op het gebied van de sociaal-economische en culturele geschiedenis. Juist in de negentiende en twintigste eeuw doen zich in dit opzicht op regionaal en lokaal gebied ontwikkelingen voor, die voor de regionale en lokale historici objecten van zelfstandig onderzoek kunnen vormen.

Voor de middeleeuwse periode hebben wij te doen met ook in staatkundig-politieke zin zelfstandige gewesten of territoria, die regionaal zonder uitzondering de voorlopers zijn van onze tegenwoordige provincies, zij het met enkele wijzigingen, en daarnaast met steden, die een grote mate van zelfstandigheid bezaten en in overeenstemming daarmee een rol speelden in de historie van het gewest.

De geschiedenis van deze gewesten en van de daarin gelegen zelfstandige onderdelen kan bestudeerd worden aan de hand van gegevens ontleend aan de tot in de oudste tijden teruggaande bewoningsgeschiedenis, de geschiedenis van gewoonten en gebruiken, de volkskunde, de sociale en economische geschiedenis en de rechtsgeschiedenis, om slechts de voornaamste facetten van de regionale en lokale geschiedenis te noemen.

Twee dingen blijken daarbij al spoedig. Vooreerst blijkt dat allerlei details tevoorschijn komen die aan de historicus die zich bezig houdt met vraagstukken van algemene aard, met de historie van grotere gebieden, ontgaan, hoewel zij niet slechts van belang zijn voor de regionale en lokale historici, maar ook voor de geschiedenis van het grotere geheel, voor de geschiedenis van geheel Nederland. Zulke details liggen juist op het terrein van de regionale en lokale historici. Daarbij komt nog dat zij in vele gevallen door hun relaties met de bestudeerde streek, stad of dorp - doordat ze er wonen, langdurig verblijven of door familiebanden - dichter bij de geschiedenis van streek, stad en dorp staan. Kennis van het object van hun historisch onderzoek en van de bewoners - in menig opzicht een voor de historicus aan te bevelen zaak -

zal kunnen leiden tot kennis van allerlei details. Dit geldt bij voorbeeld voor kennis van gewoonten en gebruiken, plaatsnamen, boerderijnamen, veldnamen, watterlopen en dergelijke, boerderijvormen, perceelverdelingen, zaken die met name van belang zijn voor de kennis van de geschiedenis van bewoning en grondgebruik.

In de tweede plaats blijkt dat vele van de door de regionale en lokale historici verkregen gegevens aangevuld en vergeleken dienen te worden met overeenkomstige gegevens uit andere regionen, allereerst uit naburige. Daardoor worden de interpretatie en het gebruik ervan vergemakkelijkt. Dit betekent ook dat de regionale en lokale historici zich niet al te zeer moeten beperken tot hun "eigen" gebied; zij dienen - behalve de historie van naburige streken - ook de "Nederlandse" geschiedenis in het oog te houden, eventueel hun resultaten daarin in te passen. Anderzijds zal de beoefenaar van de "Nederlandse" geschiedenis van die resultaten gebruik dienen te maken. Anders gezegd: de beoefening van de regionale en lokale geschiedenis leidt tot wat men "tweerichtingsverkeer" zou kunnen noemen. Met betrekking tot het onderzoek op demografisch gebied, op het gebied van het dialectonderzoek en van de volkskunde, op het gebied van het patrociniemonderzoek en op het gebied van de historische geografie en de topografie - alle bij uitstek terreinen waarop de regionale en lokale historici belangrijke bijdragen kunnen leveren - zouden ter illustratie van dat tweezijdige verkeer, van de uitwisseling van resultaten, verscheidene voorbeelden te vermelden zijn.

Dat tweezijdige verkeer treft men ook aan bij de beoefening van de sociaal-economische geschiedenis. Het moge zo zijn dat sociaal-economische verschijnselen allereerst een algemeen karakter dragen, maar zij kunnen in hun volle omvang veelal toch eerst worden bestudeerd in samenhang met de regionale en lokale geschiedenis, die een deel van de bouwstoffen moeten leveren. Voor zover die verschijnselen handel en bedrijf, verkeer, grondstofwinning, nijverheid, visserij, tuinbouw, akkerbouw en veeteelt betreffen, dus algemene middelen van bestaan, zijn zij regionaal of lokaal verbonden met bepaalde streken, zodat de regionale en de lokale geschiedenis in vele gevallen het materiaal zullen moeten verschaffen om algemene inzichten te funderen.

Enkele voorbeelden kunnen dit verduidelijken. Sommige bestaansmiddelen komen slechts in enkele streken voor als gevolg van kunstmatige of natuurlijke monopolies: zeldzaam voorkomen van delfstoffen of zeer bijzondere kwaliteiten van de bodem en het klimaat. Dergelijke bestaansmiddelen moeten dus bij de regionale en lokale geschiedenis in behandeling genomen worden. Voorbeelden leveren de meekrap- en de zoutproductie in Zeeland, de bloembollenteelt in Holland en de turfproductie in Groningen en Drenthe, de steenbakkerijen in het Nederlandse rivierengebied.

Met het verschaffen van gegevens omtrent nijverheidsbedrijven is de betekenis van de regionale en de lokale geschiedenis voor de algemene economische geschiedenis niet uitgeput, want ook met betrekking tot andere objecten van de sociaal-economische historie is er sprake van een nauw verband met de regionale en lokale historie. Wat de verkeerswegen betreft, moeten de regionale en lokale historici veelal uitkomst brengen als het gaat om het tracé van deze wegen en om de frequentie en het volume van het verkeer. Een uitstekend voorbeeld van het grote belang van regionaal en lokaal met betrekking tot het tracé van de verkeerswegen in de gebieden tussen Elbe en Rijn en in het gebied ten westen van de IJssel gedurende de middeleeuwen en in de zeventiende en achttiende eeuw levert het standaardwerk van Bruns en Weezerka Hansische handelsstrassen met de daarbij behorende atlas (Weimar, 1967), een

werk dat zonder regionaal en lokaal onderzoek niet mogelijk was geweest. Een voorbeeld van het bepalen van de verkeersfrequentie door middel van lokaal onderzoek levert de Overrentmeestersrekening van Zutphen in het jaar 1472. Het gaat daarbij om de frequentie van het binnenkomende wagenverkeer uit diverse richtingen. Het asverkeer kwam in Zutphen binnen door drie stadspoorten: de Laerpoort, de Spittaelspoort en de Nieuwstadspoort. Door eerstgenoemde poort kwam het verkeer uit het oosten, door de tweede het verkeer uit het zuiden, door de derde het verkeer uit het noorden de stad binnen. De cijfers van de poortgelden wijzen op het volume van het verkeer uit deze drie richtingen. Zij bedroegen onderscheidenlijk: 150 lb., 31 lb. en 19 lb. Uit deze cijfers blijkt dat het wegverkeer met het oosten het grootste volume had. Het wegverkeer uit het zuiden en uit het noorden werd aangevuld met het verkeer langs de IJssel, waaromtrent deze vier tolrekeningen gegevens verschaffen. Deze en dergelijke cijfers geven de lokale historicus gelegenheid om voor de economische geschiedenis gegevens beschikbaar te stellen die in een groter geheel kunnen worden ingepast. Zo is het ook met stedelijke bronnen omtrent sociale mobiliteit en omtrent de verhouding stad-platteland. De conclusie mag luiden dat regionale en lokale geschiedbeoefening nauw verbonden zijn met de beoefening van de algemene "Nederlandse" historie.

Deze conclusie geldt voor tal van onderdelen van het historisch onderzoek. Het belang van regionale en lokale geschiedbeoefening en de verbondenheid daarvan met de algemene Nederlandse historievorming blijkt ook op het terrein van de rechtshistorie, namelijk bij de bestudering van de ontwikkeling van de Friese landgemeente en de daarmee samenhangende organisaties van waterhuishouding en waterstaatszorg in Friesland. De regionale en de lokale historici moeten aan de rechtshistorici gegevens verschaffen over hoogteligging, waterlopen, dijkanaanleg, uitwateringsmogelijkheden enzovoort. De met de bestrijding van overtollig water en het keren van buitenwater verbonden werkzaamheden waren, omdat iedere inwoner er mee te maken had, een gemeenschapswerk en één van de belangrijkste taken van de Friese landgemeente.

Een voorbeeld dat tot een gelijklopende conclusie leidt, ligt op het terrein van de kerkgeschiedenis, namelijk het patrocinia-onderzoek, het onderzoek naar de patroonheiligen van kerken en altaren. Voor de vroegste uitbreiding van het christendom en voor de geschiedenis van de vroomheid in de middeleeuwen is dit onderzoek van betekenis. De verering van een heilige en de verbreiding daarvan houdt nauw verband met tal van facetten van het historisch gebeuren. De bestudering van de heiligenverering ligt voor een belangrijk deel op het terrein van de regionale en lokale historici, a fortiori als zij ook de volkskunde in hun onderzoek betrekken. Maar zij zullen gebruik moeten maken van algemene inzichten en hulpmiddelen, die de algemene patrocinia-kunde te hunner beschikking stelt, bij voorbeeld de resultaten van heiligenhagiografie en de heiligenkalenders. Anderzijds zal de algemene patrocinia-kunde, die gehele kerkprovincies omvat, van de resultaten van regionale en lokale onderzoeken gebruik moeten maken, op gevaar af geheel onvolledig te zijn.

De beoefening van regionale en lokale geschiedenis is niet alleen in handen van "vakhistorici"; daaraan neemt ook deel een groot aantal "amateurhistorici", die hoewel ze geen opleiding tot historicus ontvangen hebben, niettemin uit belangstelling de bestudering van de regionale en lokale geschiedenis ter hand genomen hebben en in vele gevallen verdienstelijk bijdragen aan het historisch onderzoek leveren. Er is een tijd geweest waarin de beoefening van regionale en lokale historie door "vakhistorici" als geschiedschrijving van de tweede rang beschouwd werd. Die opvatting, waaraan mogelijk mede het feit dat de regionale en lokale historie voor een belangrijk deel beoefend werd door "amateurhistorici" ten grondslag lag, is nu wel verlaten, ook al omdat van de zijde van vooraanstaande "vakhistorici", zoals de Groninger hoogleraar J.H. Gosses,

bij herhaling is aangedrongen op de noodzaak van samenwerking van "vakhistorici" en "amateurhistorici". In het buitenland, onder meer in België, Duitsland, Frankrijk en Engeland, is daartoe reeds lang geleden overgegaan; en met succes. Een ander die deze samenwerking bepleitte, was de rechtshistoricus De Blécourt, die in 1903 in een brochure over de organisatie van de Nederlandse gemeente in de eerste helft van de negentiende eeuw schreef dat deze gehele materie, waarover in de gemeentelijke archieven zó veel materiaal verzameld lag, eerst goed bestudeerd en beschreven kon worden als een aantal in de historie van hun gemeente belang stellende "amateurhistorici" zich er toe zetten om de historie van de gemeente te schrijven.

Thans is men ook in Nederland wel zo ver dat men erkent dat regionale en lokale geschiedschrijving, zowel door "vakhistorici" als door "amateurhistorici", een logische vervulling is van de behoefte aan materiaal voor de behandeling van historische problemen, waarbij - het zij ter voorkoming van misverstand nog eens herhaald - de regionale en lokale historici niet alleen maar gegevens verschaffen voor detailkennis verschaffen ten behoeve van grote syntheses, maar evenzeer zelfstandig werk leveren.

De mens is tegenwoordig maar al te gaarne bereid alles te zetten op de kaart van de actualiteit en dat is begrijpelijk, want hij leeft in het heden. Maar indien deze houding algemeen en permanent zou worden, dan zou het contact met het verleden - en daarmee een stuk cultuur - verloren gaan. Hier ligt ook voor de regionale en lokale historici een belangrijke taak.